

זרקור

היסטורי

הגשלו תנאים לצליחה?

(המידע, ההערכות וההחלטות
במטכ"ל במהלך המתקפה
המצרית ב-14 באוקטובר 1973
וביום המחרת)

בלמ"ס

יולי 2003

כל המוסר תוכן רשומה זו, כולה או מקצתה, לידיעת אנשים שאינם מוסמכים לכך, עובר על חוקי ביטחון המדינה. המוצא רשומה זו נדרש למוסרה לתחנה הקרובה של משטרת ישראל או של המשטרה הצבאית.

תמוז התשס"ג

הנחיה: הרמ"ח להיסטוריה
כתיבה: ראש התחום לחקר הרמה האסטרטגית
סא"ל (מיל') ד"ר שמעון נולן

כתובתנו: אמ"ק תוה"ד 251 - המחלקת להיסטוריה

טלפקס: 0302-2915

א"י: 602-4848

אזרחי: 03-5693227

צה"ל נט: <http://www.idf/shamur/units/tohad/>

בלמ"ס

הבשלו תנאים לצליחה?

(המידע, ההערכות וההחלטות במטכ"ל במהלך המתקפה
המצרית ב-14 באוקטובר 1973 וביום המחרת)

כתב:

ראש התחום לחקר הרמה האסטרטגית

סא"ל (מיל') ד"ר שמעון גולן

הקדמה

מלחמת יום הכיפורים העמידה במבחן נוקב מרכיבים מרכזיים בתפיסת הביטחון של ישראל. שלושת היסודות המרכזיים של תפיסת הביטחון היו: ההרתעה, ההתרעה וההכרעה. השניים הראשונים לא עמדו במבחן המציאות באוקטובר 1973. ההרתעה לא הוכיחה עצמה – מצרים וסוריה החליטו לצאת למלחמה ומערך המודיעין כשל במתן התרעה מבעוד מועד על החלטתן של שתי המדינות לפתוח במלחמה ביום הכיפורים תשל"ד, 6 באוקטובר 1973. בנסיבות אלו נותרה נקודת המבחן העיקרית השאלה כיצד להביא, למרות מצב הפתיחה הקשה, להכרעתו של היריב.

ההערכות שרווחו בצה"ל טרם המלחמה היו גם כתנאים של היעדר התרעה מספקת יוכלו כוחות היבשה הסדירים, בסיועו של חיל האוויר, לבלום מתקפת פתע של האויב ולאחר שיגויס מערך המילואים יעבור צה"ל מהר ככל האפשר למתקפה.

ההתרחשויות בפועל היו שונות מההערכות הללו. הכוחות הסדירים, ובהם חיל האוויר, התקשו בבלימת המתקפה המצרית-סורית ולפיכך נדרשו כוחות המילואים, שהגיעו לחזיתות כבר במהלך ה-7 באוקטובר, להשתלב במערכת המגננה, שארכה זמן רב משנצפה. ב-8 באוקטובר יצאו כוחות צה"ל בשתי החזיתות, במסגרת מערכה זו, להתקפות-נגד על כוחות האויב. התקפת הנגד בצפון הצליחה וזו שבחזית המצרית נכשלה. בנסיבות אלו השאלה המרכזית שהעסיקה את הקברניטים בין ה-9 ל-15 באוקטובר 1973 הייתה כיצד ניתן יהיה להשיג את הכרעת האויב.

זרקור זה עוסק בדילמות ובקבלת ההחלטות באשר לצליחה בחזית הדרום – צליחה שנועדה להביא לנקודת מפנה בחזית זו ולהכרעת המערכה בה, תוך התמקדות בדילמה בה התלבט המטה הכללי: האם תוצאות המערכה ב-14 באוקטובר – עת יצא צבא מצרים לשלב השני במתקפתו – יצרו את התנאים הדרושים לצליחה.

הזקוק הזה מצטרף לסדרת זקורים שפורסמו עד כה, העוסקים בדילמות מרכזיות ובתהליכי קבלת ההחלטות בדרג האסטרטגי במלחמת יום הכיפורים:

- זקור 4 – מטרות המלחמה: קביעתן טרם המלחמה וקביעת מטרות-ביניים במהלכה. מלחמת יום הכיפורים כמקרה דגם.

- זקור 8 – מבלימה עד צליחה (תהליך קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים מתחילת המלחמה עד צליחת תעלת סואץ [6-14 באוקטובר 1973]).

- זקור 13 – ה"סקאד" שהרתיע את ישראל (טק"ק במצרים כגורם מרתיע במלחמת יום הכיפורים).

- זקור 15 – "קנטרה מעניינת את זקנתי" (חוסר תיאום בהפעלת חיל האוויר באחד מימי מלחמת יום הכיפורים).

זקור זה, כמו אלה שנמנו לעיל, נכתב על ידי ראש התחום לחקר הרמה האסטרטגית במחלקה, סא"ל (מיל') ד"ר שמעון גולן, החוקר את תהליך קבלת ההחלטות בדרג האסטרטגי במלחמות השונות, והוא מתבסס על מחקרו אודות תהליך קבלת ההחלטות בדרג זה במלחמת יום הכיפורים.

אל"ם (מיל') ד"ר שאול שי
ראש המחלקה להיסטוריה

הרקע

אחד ממרכיבי תפיסת הביטחון שגובשה בשנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל הייתה השאיפה להעביר את הלחימה במהירות לשטחו של האויב. שאיפה זו נסמכה על כמה מרכיבים: האחד - ההנחה שהאויב הוא שיפתח במלחמה; השני - ממדיה הקטנים של המדינה, ובכלל זה קרבתם של מרכזי האוכלוסיה שלה לגבולות; השלישי - התבססות צה"ל על כוח סדיר קטן ועל כוח מילואים גדול, שהוא המהווה את הכוח העיקרי במתקפה. במלחמות שנוהלו לאחר מכן - מלחמת סיני ומלחמת ששת הימים - היה דווקא צה"ל היוזם. יתר על כן, בעקבות מלחמת ששת הימים הורחקו גבולות המדינה, בפרט בחזית המצרית, ממרכזי האוכלוסיה. למרות זאת נותרה שאיפה זו בעינה.

לנוכח התנאים המדיניים ששררו ערב פתיחת מלחמת יום הכיפורים הייתה מקובלת על ההנהגה המדינית-ביטחונית של ישראל ההנחה שישראל לא תיזום מלחמה ואם תפרוץ מלחמה יהיה זה ביוזמת מצרים וסוריה. לפיכך יהיה על צה"ל לבלום, בשלב הראשון, את מתקפת האויב, ולאחר מכן יעבור למתקפה לתוך שטחיהן של המדינות הללו.¹

בסופו של דבר אכן נפתחה המלחמה ביוזמתן של מצרים וסוריה, אלא שלא בהתאם למתארים שנצפו הופתע צה"ל. כאשר נודע, בשחר יום הכיפורים תשל"ד, כי צבאות מצרים וסוריה עומדים לפתוח במתקפה עוד באותו יום, ביקש הרמטכ"ל, רב אלוף דוד אלעזר, לגייס את כל הכוחות הלוחמים - גם אלה שתוכננו ליטול חלק רק במבצעים ההתקפיים.² זאת בהנחה ששלב המגננה יהיה קצר, ובתוך פרק זמן לא ארוך ייצא צה"ל למתקפה.³ יתר על כן, במסגרת הצגת התוכניות האופרטיביות לרמטכ"ל, בפעם האחרונה לפני המלחמה - באביב 1973 - הוערך שכוחות הקרקע הסדירים, בסיוע חיל האוויר, יבלמו את מתקפת האויב, ואף יוכלו להתחיל

¹ שמעון גולן, מה"ד היסטוריה - צוות חקר המצפ"ע, מלחמת יום הכיפורים - מוצב הפיקוד העליון - חלק ראשון: הרקע למלחמה. הד-7-035, 19 בספטמבר 1980 (להלן: "זוה"כ - מצפ"ע - הרקע למלחמה), כרך א'.

² שם, כרך ב', עמ' 476-479, 493.

³ בקד"ם שנערך ב-6 באוקטובר בשעה 10:00 נמסר, בין היתר, כי פיקוד הדרום החל להתארגן לביצועו של מבצע התקפי מצומצם בגודלה הצפוני של תעלת סואץ - "צפניה". הרמטכ"ל העריך באותו קד"ם כי ניתן יהיה אולי לעבור למתקפה-רבתי ביום ב' - 8 באוקטובר, ולבטח ינתן לעשות זאת ב-9 באוקטובר.

במבצעים התקפיים מצומצמים עוד בטרם יגיעו כוחות המילואים לחזיתות, וכאשר כוחות המילואים יגיעו יורחבו מבצעים אלה לכלל מבצעים רחבי-היקף.⁴

ההתרחשויות בפועל היו, כמצוין בהקדמה, שונות מהתחזית. כוחות המילואים הגיעו אמנם מוקדם מהצפוי – במהלך ה-7 באוקטובר - אולם המגננה נמשכה זמן רב משנצפה. ב-8 באוקטובר יצאו הכוחות בשתי החזיתות להתקפות-נגד על כוחות האויב שחדרו לשטחים שהיו בידי צה"ל, התקפת-הנגד בצפון עלתה יפה, ואילו זו שבדרום נכשלה. לפיכך ריכזו צה"ל, מבוקר 9 באוקטובר, את המאמץ בחזית הסורית. עד 10 באוקטובר השלים את ההשתלטות על השטחים שכבשו הסורים, למעט החרמון, וביום המחרת – 11 באוקטובר - יצא למתקפה אל תוך שטח סוריה.

12 באוקטובר 1973 – הלצאת למתקפת צליחה?

לאחר שנראה היה שמוצו הישגי המתקפה בחזית סוריה החל המטכ"ל לשקול לעבור למתקפה גם בחזית המצרית, מתקפה שתכלול את צליחת התעלה. ב-12 באוקטובר 1973 נוהל במטכ"ל דיון מרתוני, באשר לשאלה אם יש לצאת למתקפה כזאת.⁵

השיקול העיקרי נגד הצליחה היה העובדה שמצרים לא עירבה בלחימה את שתי דיוויזיות השריון שלה – 21 ו-4. הן לא צלחו את התעלה ונותרו ממערב לה. נוכח זאת נצפה שכוחות צה"ל שיצלחו את תעלת סואץ ייתקלו מעבר לתעלה בכוחותיהן של שתי הדיוויזיות. התרחיש המועדף על הרמטכ"ל היה תרחיש בו יצלחו שתי הדיוויזיות אל ממזרח לתעלת סואץ, יוכו בקרבות שריון בשריון על ידי כוחות צה"ל ואז ייקל לצלוח את התעלה מערבה. רב אלוף אלעזר החל לשקול אפשרות של צליחה, גם בתרחיש הפחות טוב, כאמצעי לקידום הסכמתה של מצרים להפסקת אש. בבסיסו של הדיון עמדה המסקנה אליה הגיע - שצה"ל זקוק להפסקת אש, ולא יאוחר מ-14 באוקטובר. הוא הניח שצליחת התעלה תקדם את האפשרות שמצרים תסכים להפסקת אש. אותה עת לא היה ברור אם בכוונת המצרים להעביר את

⁴ שם, עמ' 171.

⁵ דיון מפורט בסדרת הדיונים ב-12 באוקטובר ראה במאמרי: "12.10.73 – עמדות הרמטכ"ל והדרג המדיני: צליחת התעלה, הצורך בהפסקת אש והדרך להשיגה", מערכות, 327, נובמבר-דצמבר 1992, עמ' 2-11.

דיוויזיות השריון אל ממזרח לתעלה ומתי ולפיכך נדונה האפשרות לצלוח את התעלה, גם בעודן ממערב לתעלה. תחילה נדון העניין בפורום בראשות הרמטכ"ל, לאחר מכן בהשתתפות שר הביטחון משה דיין ובסופו של דבר בפורום משותף לדרג המדיני ולדרג הצבאי, בראשותה של ראש הממשלה גולדה מאיר.

בסופו של דבר הוכרע הדיון, בטרם הספיקו אנשי הדרג המדיני להביע עמדותיהם, על ידי ידיעה שהביא במהלכו ראש ה"מוסד", אלוף (מיל') צבי זמיר. בידיעה נאמר, בין היתר, כי שלוש חטיבות צנחנים הועברו לשדות תעופה קדמיים, במגמה להצניחן ב-13 או ב-14 באוקטובר באזורי המיתלה וביר גפגפה, ולתקוף גם קרקעית. הנוכחים ראו בידיעה אינדיקציה לכך שבכוונת המצרים לצאת לשלב השני במתקפתם, במגמה להגיע למצרים, שלב הכרוך בהעברתן של הדיוויזיות המשוריינות אל ממזרח לתעלת סואץ ועירובן במלחמה. כלומר עתה עמד להתממש התרחיש לו ייחל הרמטכ"ל: דיוויזיות השריון יצלחו, יוכו ואז תיפתח הדרך לצליחת כוחות צה"ל אל מערב לתעלת סואץ. עתה היה מוסכם על כל הנוכחים שאין לצאת למתקפת-צליחה, אלא להמתין לדיוויזיות המשוריינות.

14 באוקטובר 1973 – האמנם זו "המתקפה הגדולה"?⁶

כוחות פיקוד הדרום החלו להיערך לקדם את פניה של המתקפה המצרית. בשחר ה-14 באוקטובר החלו להגיע ידיעות על מהלכים התקפיים של המצרים, ובהן תקיפות של מטוסים והנחתת כוחות חי"ר ממסוקים.⁷ מאותו רגע החלו ההתלבטויות בפיקוד העליון האם אכן זו המתקפה הגדולה לה ציפו. סמוך לשעה 08:00 הגיע שר הביטחון לחדר הרמטכ"ל ובין היתר שאלו - "אתה בטוח שמה שיש הבוקר זוהי אותה התקפה גדולה?". "אני חותם שזו ההתקפה הגדולה – השיב רב אלוף אלעזר - ... אני לא בטוח שהיא התחילה בבת אחת הכל. יכול להיות ששני מאמצים ואחד שמור. מה שבטכניקה - אני עוד לא בטוח, אבל זה שזהו זה – אני בטוח".⁸ הם התקשרו לפיקוד הדרום ושוחחו עם אלוף הפיקוד, האלוף שמואל גונן, וזה ציין, בין

⁶ פסקה זו מתבססת על הכרך הרלוונטי מכרכי חקר המצפ"ע במלחמה: שמעון גולן - מלחמת יום הכיפורים - מוצב הפיקוד העליון, חלק שני - המלחמה וניהולה. פרק ה' - בלימת תנופת המתקפה בצפון: לקראת מתקפת-צליחה בדרום - 12-14 באוקטובר 1973 - טיוטה להערות, הד-7-01, 1 ביוני 1987 (להלן: "זה"כ-מצפ"ע, פרק ה'). במראי המקום בהמשך יוכאו המקורות הראשוניים. אג"ם-מבצעים, יומן דיווח מבצע.

⁸ הקלטות בחדר הרמטכ"ל, קלטת 22, עמ' 16-17.

היתר, שההנחה היא שדיוויזיה 21 תתקוף בגזרה המרכזית ודיוויזיה 4 בדרומית. לשאלת השר אם בפיקוד מעריכים שזו אכן "ההתקפה הגדולה" השיב האלוף גונן ש"זה יכול להיות רקע להתקפה, נדע בעוד כמה שעות". עד כה "אין לנו מגע מדיוויזיות השריון".⁹

בשעה 08:22 הודיע האלוף הפיקוד לרמטכ"ל: "דיוויזיה 4 עלתה לרדיו, זאת אומרת שזה מתחיל".¹⁰ בשעה 09:10 שוחח הרמטכ"ל שוב עם אלוף פיקוד הדרום, וכאשר נכנס לחדרו עוזר שר הביטחון, רב האלוף (מיל') צבי צור, הוא קידם את פניו במלים: "בוקר טוב, צ'רה, הקרב הגדול התחיל!" הוא סיפר לו שלפי הדיווחים שקיבל מתנהלים קרבות עם דיוויזיה ממוכנת 23 ודיוויזיה משורינת 21 ולאחרונה הושמדו בין 40 ל-80 טנקים. הוא ציין שהמערכה מתפתחת כפי שקיווה: הוא חשש שמא הקרב יהיה "קרב מכרסם" - דיוויזיות השריון לא יצלחו וכוחות צה"ל יתשו עוד בטרם יגיעו לקרב הגדול. לשמחתו הדבר לא אירע - "הם יצאו".¹¹

האלוף אהרון יריב, שנכח בחדר, ציין שמהדיווחים עולה שהמצרים תוקפים במלוא הכוח בכל הצירים: דיוויזיות 23, 21 ו-4 הוטלו למערכה והן פועלות בשילוב עם דיוויזיות החי"ר. המאמץ העיקרי אוכן בגזרה המרכזית. רמ"ח מבצעים עדכן שהכוח היחיד שנתקל בבעיות הוא חטיבת טנקי ה"טיראן" - 274, שהותקפה מכמה כיוונים. כמה דקות מאוחר יותר מסר שחטיבה 14 השמידה בקרב שב"ש כתשעים טנקים. "אז אם עד שעה עשר כבר דפקנו 12% של הטנקים אז כמה יש לנו עוד? עוד שמונה שעות נגמר הקרב!" - הגיב הרמטכ"ל.¹²

שר הביטחון טס לפיקוד הדרום וכך עשה גם סגן הרמטכ"ל, האלוף ישראל טל. השר הגיע לחפ"ק הפיקוד בשעה 10:30 וסגן הרמטכ"ל - כרבע שעה אחריו. מפקד החזית, רב האלוף (מיל') חיים בר-לב, סקר בפניהם את המצב וציין, בין היתר, שהמצרים תוקפים לרוחב כל הקו. דיוויזיה 21 תוקפת חזיתית, מצפון לדוור סואר,

⁹ ש.פ. עמ' 19; יומן רל"ש אלוף פיקוד הדרום, עמ' 70.

¹⁰ ש.פ. עמ' 71.

¹¹ הקלטות בחדר הרמטכ"ל, קלטת 22, עמ' 24-26.

¹² ש.פ. עמ' 26-32.

דיוויזיה 4 טרם השתתפה בקרבות. השאלה העיקרית – כיצד להסב לדיוויזיה 21, שהיא הכוח התוקף העיקרי, אבדות רבות ככל האפשר. לשם כך ייאמר למפקד אוגדה 143 "לשחק את המסכן" ולמשוך אותה לעומק.¹³ בשעה 11:35 דיווח רא"ל בר-לב (מיל') לרמטכ"ל על ההתפתחויות ואמר שהבעיה העיקרית היא כיצד למשוך את דיוויזיה 21 להמשיך לתקוף, ואת דיוויזיה 4 להתחיל לתקוף. לשם כך בכוונתו להשתמש בשיחות הונאה: הוא ימתין עד שהכוח הלא-מרותק יגיע לגזרה הדרומית, ואם המצרים יתקפו שם יתקשר אליו מפקד אוגדה 252 ויודיע לו שמצבו קשה; רב אלוף בר-לב יורה לו לסגת; לאחר מכן יפנה בקשר אלחוטי לרמטכ"ל, יודיע לו שהמצב קשה ויבקש אישור לסגת עד המיתלה. הרמטכ"ל יאשר לו לעשות זאת ויוסיף שממילא היה על כוחות הפיקוד לסגת לשם, שכן עליו להפנות את האוגדה שבעורף המיתלה, שהיא למעשה אוגדת הונאה, לפיקוד הצפון.¹⁴

בשעה 13:33 ניהלו הרמטכ"ל ומפקד החזית את שיחת ההטעיה. רב-אלוף (מיל') בר-לב דיווח שכוחותיו אינם מצליחים להחזיק מעמד "מול כל הדיוויזיות האלה". הרמטכ"ל "הרגיעו" ואמר כי לפי התמונה המצטיירת במטכ"ל נראה שהמתקפה נחלשה. "אז יוכל להיות שיהיה לנו מזל והם יפסיקו, הם לא ילחצו יותר". רב אלוף אלעזר אישר לרב אלוף (מיל') בר-לב שבמקרה ש"לא יהיה מזל" והמצרים ימשיכו במתקפתם, הוא יוכל "לקפל" את כוחותיו לכביש הרוחב ולמעברים. "אין עוד הרבה שעות אור" – ניחם אותו – כך שיהיה אפשר להתקפל לקראת לילה למצרים, במגמה לשמור על הכוח ולבלום את המצרים בקו טוב יותר. לשאלת מפקד החזית אם יוכל להקצות לו כוח מהצפון השיב הרמטכ"ל בשלילה ואמר שלא יוכל לסייע גם באמצעות חיל האוויר, שכן בכוונתו לחדש את המתקפה בחזית הצפונית. "צריך להיות לך ברור שבלי חיל האוויר מצבנו יהיה חמור!" – הזהיר רב אלוף (מיל') בר-לב והרמטכ"ל השיב ש"רק אם יהיה s.o.s – מינימום הכרחי אני אתן לך."¹⁵ "רק

¹³ יומן שלישי שהב"ט, עמ' 53-54.

¹⁴ דברי רא"ל בר-לב – רשימות רמ"ח היסטוריה, מחברת 8, עמ' 32-34 (רמ"ח היסטוריה סיקר במהלך המלחמה את פעולות סגן הרמטכ"ל ובמסגרת משימה זו נלווה אליו גם בכיקורו זה בפיקוד הדרום); דברי הרמטכ"ל – הקלטות בחדר הרמטכ"ל, קלטת 22, עמ' 35-36; דיווחו לנוכחים על דברי בר-לב – שם, עמ' 37-40.

¹⁵ שם, עמ' 47; רשימות רמ"ח היסטוריה, מחברת 8, עמ' 39.

שישמעו את זה!!" – אמר הרמטכ"ל לנוכחים בחדרו. "הקאמרי הפסיד – אני מודיע לך!" – אמר אחד מהם.¹⁶

בהמשך, בשעה 14:00 לערך, דן הרמטכ"ל עם ראש "המוסד" ועם אלוף (מיל') אהרון יריב בשאלה אם המצרים יבצעו התקפה נוספת עוד באותו יום ומה יעשו ביום שאחריו. האלוף יריב היה ראש אמ"ן עד שנה טרם המלחמה ועם פרוץ המלחמה היה אחד מחברי הפורום המצומצם עימו נהג הרמטכ"ל להיוועץ. הוא מסר שנודע שדיוויזיה 21 נמצאת במצב קשה ומפקד הארמיה הורה לה לתפוס קו ולהתארגן להגנה והוסיף שיייתכן שכדאי לנצל זאת ולהשמיד לה טנקים רבים. התפתחות זו לא הייתה לרצון לרמטכ"ל: "בלמנו אותם מוקדם מדי" – קבל – "זה לא לפי התוכנית". כדי לעודד את המצרים לתקוף יש למנוע מאוגדה 143 לתקוף את דיוויזיה 23. אשר לגזרה הדרומית – המגמה הייתה למשוך את דיוויזיה 4 לעומק ולהכות בה באגף באמצעות אוגדה 162. ייתכן שכדי לממש זאת כדאי לתת למצרים להשתלט על שטח באזור "מצוה". בשעה 14:15 הורה הרמטכ"ל לחיל האוויר לצמצם במידה ניכרת את פעילותו בחזית התעלה, כדי לעודד את המצרים לתקוף.¹⁷

שר הביטחון יצא מחפ"ק הפיקוד וביקר בחפ"קים של אוגדות 143 ו-252. בשעה 14:30 חזר לחפ"ק הפיקוד ועודכן בהתפתחויות, ובתוך זה בשיחת ההונאה. לשאלתו אם, במקרה שלא יהיו ביום המחרת התפתחויות משמעותיות, ירצה הפיקוד לצלוח את התעלה, השיב מפקד החזית בחיוב – בתנאי שהכוחות יספיקו להתארגן. "אם לסכם את היום" – אמר השר דיין – "אין זו הפלישה הגדולה". האלופים טל וגונן חלקו עליו, אולם הוא נותר בדעתו, "אבל זה לא חשוב" – הוסיף – החשוב הוא שהמפקדים מאוחדים בדעתם שיש לצלוח בלילה הבא.¹⁸

מחפ"ק פיקוד הדרום חזר שר הביטחון לתל אביב ובשעה 16:55 נכנס לחדר הרמטכ"ל. "יכול להיות שאני טועה" – אמר לרב אלוף אלעזר – "הם כולם אומרים שזוהי ההתקפה הגדולה", ואילו הוא סבור שזו אינה עדיין המתקפה הגדולה – "זה

¹⁶ הקלטות בחדר הרמטכ"ל. קלטת 22, עמ' 47.

¹⁷ יזמן רל"ש הרמטכ"ל, 14 באוקטובר 1973, עמ' 5.

¹⁸ יזמן שליש שהב"ט, עמ' 61-63; יזמן רל"ש אלוף פיקוד הדרום, עמ' 72; רשימות רמ"ח היסטוריה, מחברת 8א, עמ' 1-2.

עוד לא הניסיון לתפוס את הקצרים". הרמטכ"ל חלק עליו – לדעתו המצרים התכוונו שזו תהיה "המתקפה הגדולה", אלא ש"היא יצאה לא גדולה". להערת הרמטכ"ל, שצה"ל ביצע "המון הטעויות אלחוטיות", הגיב השר שאלה לא יעזרו – המצרים לא יתפתו להמשיך ולתקוף. מכל מקום, חשובה המסקנה המבצעית: "אני בכל לבי בעד לתת ליהודים לצלוח". אפילו אם אירועי יום המחרת ידמו לאירועי אותו יום אין להמתין יותר, שכן אם מתקפה זו אינה "המתקפה הגדולה", הרי שאותה מתקפה לא תבוא כלל. הוא סיפר על ביקוריו במפקדות האוגדות וציין שכל המפקדים "שמחים וטובי-לב ורעננים ורוצים להרוג מצרים". הוא תומך בצליחה משלוש נקודות ראות: אמריקנית, ערבית וישראלית. האמריקנים חוזרים ומאיצים בישראל להמשיך להתקדם, שכן ניצחון של צה"ל על צבאות ערב הוא אינטרס שלהם. אשר לאויב: "מהערכים לראות הפסקת אש לא נראה בחלום". בצפון הגיע צה"ל לסטגנציה, "אז לפחות פה [בדרום] לא לדחות את זה יותר".¹⁹

ליל 14-15 באוקטובר - הממשלה מאשרת לצה"ל לצלוח את תעלת סואץ

שר הביטחון וכל המפקדים – למן הרמטכ"ל, דרך ראשי חזית הדרום ועד למפקדי האוגדות – היו תמימי-דעים שיש לצלוח בהקדם – מליל 15-16 באוקטובר ואילך. בשעה 21:10 התכנסה הממשלה לדון בעניין. שר הביטחון והרמטכ"ל הציגו את המלצתם המשותפת והממשלה דנה בה בישיבה שארכה למעלה משלוש שעות. שרים, שזכרו שב-12 באוקטובר התנגד סגן הרמטכ"ל לצליחת התעלה, רצו לדעת מה דעתו עתה, התקשרו אליו במהלך הישיבה ונענו שבתנאים שנוצרו גם הוא תומך בכך. היו שביקשו להבחין בין צליחה הדרושה מטעמים צבאיים לבין צליחה שמגמתה להשתלט על שטח ולהישאר בו, ולפיכך התקבלה בסיום הישיבה, ב-15 באוקטובר בשעה 00:30, ההחלטה הבאה:

"מחליטים

לאשר לצה"ל אופציה לצלוח את התעלה, תוך הימים הקרובים, כהצעת שר הביטחון והרמטכ"ל, במטרה לגרום להריסת עיקר כוחו

¹⁹ הקלטות בחדר הרמטכ"ל, קלטת 22, עמ' 48-51.

של הצבא המצרי. עיתוי הביצוע טעון אישור של ראש הממשלה ושר הביטחון.

הממשלה רושמת לפנייה הודעת ראש הממשלה כי המבצע נועד למטרה צבאית. והיה אם תעלה הצעה בדבר שהייה נוספת של כוחותינו במערב התעלה, ההצעה תובא לדין ולהחלטת הממשלה".

15 באוקטובר – צולחים הערב!²⁰

משאישרה הממשלה את האופציה בחן צה"ל את העיתוי המתאים לתחילת הצליחה. הרמטכ"ל קיווה, כאמור, שהמצרים יעבירו כוחות רבים ככל האפשר מהדיוויזיות המשוריינות לגדה המזרחית של התעלה ויערבו אותם בקרבות, כך שכוחות צה"ל שיצלחו את תעלת סואץ מערבה ייתקלו אך בכוחות אויב מועטים, אלא שהמצרים העבירו רק חלק מכוחות אלה. בבוקר ה-15 באוקטובר עדכן האלוף (מיל') יריב את הרמטכ"ל, שבניגוד לסברה שרווחה ביום הקודם, לא תצתה כלל דיוויזיה 4 את התעלה – מפקדת הדיוויזיה ושתי חטיבות שלה אוכנו בוודאות בצידה המערבי של התעלה. יש ידיעות לא מאומתות, שגם דיוויזיה ממוכנת 23 נמצאת עדיין ברובה ממערב לתעלה. נראה שזו הסיבה לכך שהקרב העיקרי ב-14 באוקטובר התחולל מול דיוויזיה 21. הוא העריך שהמצרים יימנעו מלחזור ולתקוף באותו יום. הרמטכ"ל אמר, שיהיה עליו להחליט אם לתת למצרים לנוח, להמתין למתקפה נוספת שלהם, לשבור אותה, ורק לאחר מכן – בעוד כשלושה ימים – לצלוח, או לא להמתין להתפתחות זו ולצלוח כבר בלילה הקרוב. בכונתו לקבל נתונים בקד"ם שייפתח בעוד מספר דקות ולטוס מיד לאחר מכן לדרום – שם יבחן את המצב וכירע איזו משתי הדרכים לנקוט.²¹ בשעה 08:35 שוחח עם מפקד חזית הדרום ושמע ממנו שהוא מצדד בביצוע הצליחה עוד באותו יום ומוכן לצלוח.²²

בשעה 08:40 נפתח קד"ם הרמטכ"ל, שארך שעה. נציג אמ"ן, סא"ל זוסיה ("זיזי") קניאז'ר, מסר כי התברר שמבין שלוש הדיוויזיות שסברו שצלחו את התעלה צלחה

²⁰ פסקה זו מתבססת על הכרך הרלוונטי מכרכי חקר המצפ"ע: שמעון גולן – מלחמת יום הכיפורים – מוצב הפיקוד העליון, חלק שני – המלחמה וניהולה. פרק ו' – צליחת תעלת סואץ – שלב יצירת ראש-הגשר (15-17 באוקטובר 1973) – טייטה להערות, הד-7-01, 3 במאי 1985 (להלן: ינה"כ-מצפ"ע, פרק ו'). במראי המקום בהמשך יובאו המקורות הראשוניים.
²¹ הקלטות בחדר הרמטכ"ל, קלטת 23, עמ' 37-38.
²² יומן רל"ש הרמטכ"ל, מחברת 9, עמ' 10.

רק דיוויזיה 21 במלואה – ולחמה מול חטיבה 14 באזור איסמאעיליה. מדיוויזיה משורייתת 4 חצתה רק חטיבה משורייתת 3, שלחמה בגידי, בעוד חטיבה משורייתת 2 וחטיבה ממוכנת 6 נמצאות עדיין ממערב לתעלה. אשר לדיוויזיה ממוכנת 23 – היא העבירה אל ממזרח לתעלה בוודאות את חטיבה משורייתת 24, שלחמה בגזרת איסמאעיליה, וייתכן שהעבירה גם אחת משתי החטיבות הממוכנות שלה. הוא פירט את הכוחות המצריים שהשתתפו במתקפה ב-14 באוקטובר לגזרותיהם ומסר כי בפענוח תצ"א אוכנו כ-370 טנקי אויב פגועים, אך נראה שמרביתם נפגעו בקרבות קודמים. מדיווחי כוחותינו עולה שבמהלך קרבות ה-14 באוקטובר הושמדו כ-190 טנקי אויב. ברדיו קהיר נמסר כי במהלך היום הושמדו 100 טנקים מצריים ו-150 טנקים של צה"ל. ראש אמ"ן ציין שמפקדים מצריים בשטח, ביחוד בדיוויזיה 21, ביקשו שיינתנו להם 24-48 שעות להתארגנות. הוא העריך שמבוקשם יינתן להם, אך לא היה בטוח בכך, להערכתו סביר שלא יחזרו לתקוף ב-15 באוקטובר, אלא לכל המוקדם ביום המחרת.

בסיכום הקד"ם אמר הרמטכ"ל כי לדעתו מוכיחות תוצאות המערכה ב-14 באוקטובר, שהשיקול שנשקל ב-12 באוקטובר, שלא לצלוח, אלא להמתין למתקפה המצרית ולצלוח רק לאחר שיוסבו במהלכה לאויב אבדות, וכוח האויב בגדה שמנגד יקטן, היה נכון. צבא מצרים אכן תקף, אלא שהמתקפה הייתה חלשה מהמקווה; גם ה"עידודים" של כוחותינו, מהרמה האופרטיבית ועד לרמת הפיקוד והרמטכ"ל – שניסו להציג תמונה כאילו כוחות צה"ל במצוקה – לא הניעו את המצרים להגביר את תנופת מתקפתם, וכך איבדו רק פחות ממאתיים טנקים. עם זאת הוא מעודד מההודעה המצרית בדבר אובדן מאה טנקים, שלדעתו מצביעה על כך שלהערכתם הם ספגו מכה קשה. גורם חיובי נוסף הוא ששינוי יחסי הכוחות נעשה במחיר זול – החטיבה היחידה שהייתה נתונה ללחץ כבד הייתה חטיבה 274 – וגם היא איבדה רק כעשרה טנקים. הוא קיבל את ההערכה שהמצרים לא יתקפו במהלך היום, תוך שציין שהיה שמח לוא היו תוקפים ומגדילים בכך את אבדותיהם. עם זאת נראה לו שגם אם לא יתקפו בשלו התנאים ליציאה למתקפה "שתפקידה להיות

מהלך מכריע, שמשנה סוף סוף את ההיערכות, את יחסי הכוחות ואת המצב שלנו
בסיני".²³

לאחר סיום הקד"ם טס הרמטכ"ל לפיקוד הדרום. בשעה 12:20 הגיע לטסה, שם
נערכה קבוצת פקודות בראשות מפקד החזית, ובה הציג אלוף הפיקוד את התוכנית
ומפקד אוגדה 143 הציג את התפתחות המערכה, כפי שהוא צופה אותה. משם טס,
יחד עם רב אלוף (מיל') בר-לב, לחפ"ק אוגדה 162, ומפקד האוגדה הציג בפניהם
את תוכניתו. בשעה 14:05 חזר הרמטכ"ל לחפ"ק פיקוד הדרום, התקשר לסגנו
שנשאר במטכ"ל והודיע לו על ההחלטה הסופית: הצליחה תחל הערב.²⁴

סיכום

העובדה שצה"ל הופתע כאשר צבאות מצרים וסוריה פתחו, בצהרי יום הכיפורים
תשל"ד, במלחמה, שיבשה מרכיבים שונים בתפיסה שגובשה טרם המלחמה לגבי
האופן בו תתפתח. אחד המרכיבים ששובשו היה ההנחה, שלמרות שהאויב יהיה זה
שיפתח במלחמה, יצליח צה"ל לבלום את המתקפה ולהעביר במהירות את הלחימה
לשטחו של האויב. רק ביומה השישי של המלחמה – 11 באוקטובר – חדרו כוחות
צה"ל אל תוך שטחה של סוריה וביום המחרת החל הרמטכ"ל לשקול אפשרות
לעבור למתקפה גם בחזית המצרית, תוך צליחתה של תעלת סואץ.

השיקול העיקרי להימנע מכך היה העובדה, שבניגוד לאשר אירע בחזית הצפונית,
שם עירבו הסורים גם את שתי הדיוויזיות המשוריניות שלהם בלחימה, הותירו
המצרים את שתי הדיוויזיות המשוריניות שלהם ממערב לתעלה. החשש היה
שכוחות צה"ל שיצלחו את התעלה ייתקלו בהן – דבר שיקשה על מהלכיהם ועלול
להיות כרוך באבדות רבות. משהתברר שבכוונת המצרים לצאת, בתוך יום או
יומיים, למהלך התקפי נוסף, שהוערך שיכלול גם את צליחתן של שתי הדיוויזיות
הללו, הוחלט להמתין להן בעברה המזרחי של התעלה, לשבור את המתקפה, להסב
להן אבדות כבדות, וכך ייקל לעבור למתקפת צליחה.

²³ מה"ד-היסטוריה – ענף חקר המצפ"ע, קד"ם הרמטכ"ל, 150840 באוקטובר 1973, (פענוח מתורש), הד-7-07, 21 ביוני 1983.
²⁴ יומן רלי"ש הרמטכ"ל, מחברת 9, עמ' 18-30; יומן רלי"ש אלוף פיקוד הדרום, עמ' 78-79; רשימות סא"ל אברהם זוהר, מחברת 10, עמ' 7-1.

המצרים אכן פתחו ב-14 באוקטובר במתקפה, אלא שהתברר שהם עירבו בה רק חלק קטן מכוחותיהם. האינטרס של צה"ל היה שהמצרים יתקפו בכוח רב ככל האפשר, כדי שיהיה אפשר להסב להם אבדות כבדות. במהלך היום כולו התלבטו בפיקוד העליון האם זו אכן "המתקפה הגדולה". משהתברר שהמתקפה עזה פחות משנצפה נקט צה"ל מהלכים ל"עידודם" של המצרים להמשיך ולתקוף ולערב כוחות נוספים במתקפה. בין היתר ניהלו שיחות הונאה באלחוט, בהן הוצגה תמונת מצב כאילו כוחות צה"ל נמצאים במצוקה, הכוחות עצמם, וכן חיל האוויר, הצטוו לצמצם פעילותם ההתקפית ונשקל אף לוותר זמנית על שטח לשם כך. משסוכמו, בבוקר המחרת, תוצאות המערכה של 14 באוקטובר, התברר שרק אחת מחטיבותיה של דיוויזיה 4 צלחה את התעלה ושאר כוחותיהם של המצרים מסתכמות בפחות מ-200 טנקים. כוחות צה"ל הכינו עצמם היטב למערכה, ורק עוצבה אחת – חטיבה 274 – איבדה טנקים, אולם גם מספרם של אלה היה כ-10 בלבד. מבחינת ניהול המערכה והאבדות היחסיות של שני הצדדים הייתה המערכה ב-14 באוקטובר הישג לצה"ל, אולם מנקודת ראות אסטרטגית לא היה ברור אם הושג ההישג הנדרש. ההחלטה שהתקבלה ב-12 באוקטובר להימנע מלצלוח התבססה על ההנחה שהמערכה שתתנהל עם פתיחת השלב הבא במתקפה המצרית תיצור תנאים נוחים יותר לצליחת התעלה. המספר הנמוך משייחל הרמטכ"ל של אבדות האויב, והעובדה שחלק ניכר מכוחותיהן של הדיוויזיות המשוריינות נותר ממערב לתעלה, הביאו אותו לבחון את השאלה אם אכן נוצרו תנאים אלה ולשקול אם לצאת אליה כבר באותו יום, או להמתין למתקפה נוספת של האויב. אמ"ן העריך שהמצרים לא יחזרו לתקוף ב-15 באוקטובר, כלומר המתנה למתקפה נוספת משמעה פסק זמן בן מספר ימים. המפקדים בפיקוד הדרום היו מאוחדים בדעה שאכן נוצרו התנאים לצליחה בלילה הקרוב ולאחר שהוצגו לרמטכ"ל תוכניותיו של הפיקוד ותוכניותיהן של שתי האוגדות שהיו אמורות ליטול חלק בצליחה החליט לצאת למתקפת הצליחה בשעות לפנות ערב של אותו יום.

זרקורים שפורסמו עד כה:

1. גילה כהן-דז'יקובסקי, "קווים אדומים" של ישראל מול המעורבות הסורית בלבנון.
2. שאול שי, השפה המשותפת בצה"ל – "שונות מתוך אחדות".
3. שאול שי, "גיאות ושפל" מול "אינתיפדת אל-אקצה" – עימות מוגבל א-סימטרי במרחב אורבני.
4. שמעון גולן, מטרות מלחמה: קביעתן טרם המלחמה וקביעת מטרות-ביניים במהלכה – מלחמת יום הכיפורים כמקרה דגם.
5. שאול שי, "המלחמה הצ'צנית השנייה" – הלחימה בגרוזני, 1999-2000.
6. שמעון גולן, מלחמת מנע, מלחמה מקדימה ומכה מקדימה במלחמות ישראל.
7. שאול שי, "הסיכול הממוקד" – הלחימה בטרור של הפדאין, 1955-1956.
8. שמעון גולן, מבלימה עד צליחה: תהליך קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים מתחילת המלחמה עד צליחת תעלת סואץ (6-15 באוקטובר 1973).
9. שמעון גולן, "מרחב התפר": ההסתננות בשנים הראשונות למדינה ודרכי ההתמודדות של ישראל איתה.
10. שאול שי, תופעת הפדאין: ראשית הטרור המדינתי בעימות הישראלי-ערבי.
11. יגיל הנקין, הפעלת צלפים במלחמה בצ'צ'ניה.
12. שמעון גולן, המאבק על מי הירדן (1949-1966) בראי העימות המוגבל.
13. שמעון גולן, ה"סקאד" שהרתיע את ישראל (טק"ק במצרים כגורם מרתיע במלחמת יום הכיפורים).
14. שאול שי, הלוחמה התת-קרקעית (Subterranean Warfare).
15. שמעון גולן, "קנטרה מעניינת את זקנתי" (חוסר תיאום בהפעלת חיל האוויר באחד מימי מלחמת יום הכיפורים).
16. שאול שי, ההתמודדות עם הטרור ברצועת עזה ב-1971.
17. אביתר בן צדף, מלחמה בשידור חי: הכוחות המזוינים של ארה"ב והתקשורת מהמלחמה בווייטנאם ועד למלחמה בעיראק.

